

Από το νόημα στην απόλαυση του συμπτώματος

Σχολιασμός του δεύτερου μέρους του σεμιναρίου της Βαρκελώνης του Jacques-Alain Miller πάνω στο *Die wege der symptombildung*

Αφού στο πρώτο μέρος του σεμιναρίου έχει σχολιάσει τη διάλεξη 17, ο Miller περνά στο δεύτερο μέρος και στον σχολιασμό της διάλεξης 23 όπου προτείνει καταρχήν να ονομαστεί *die bedeutung der symptome* σε αναφορά με την διάλεξη 17 που ονομάζεται *der sinn der symptome*. Η διάλεξη 23 συμπληρώνει τη σημασιολογική διάσταση του συμπτωματικού μηνύματος με αυτή της αναφοράς εφόσον *bedeutung* σημαίνει σημασία και αναφορά.

Ο Lacan διευκρινίζει ότι η *bedeutung* διαφέρει από το *sinn*. Αυτό το τελευταίο έχει να κάνει με τα αποτελέσματα του νοήματος ενώ η *bedeutung* «υποδεικνύει τη σχέση με το πραγματικό»¹. Κατά τον Miller είναι η *bedeutung* που θα οδηγήσει τον Lacan να μιλήσει για επιθυμία, για φαλλό με όρους σημασίας και να συμμειγνύξει *libido* και σημασία² ενώ θεωρεί ότι στο «*étourdit*» αντιτάσσει σημασία και νόημα τοποθετώντας από τη μεριά της σημασίας αυτό που λέει [*ça dit*] και από τη μεριά του νοήματος αυτό που θέλει να πει [*ça veut dire*]³.

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι *Sinn* και *Bedeutung* είναι οι δύο όψεις του συμπτώματος. Ο Freud αρχικά αναλύοντας το υστερικό σύμπτωμα θεώρησε ότι η ουσία του συμπτώματος είναι το νόημα, όμως με το ιδεοψυχαναγκαστικό σύμπτωμα αντιλήφθηκε ότι η μήτρα του συμπτώματος είναι η επανάληψη και ότι είναι μάλλον της τάξης του πραγματικού. Έτσι είτε τονίζουμε ότι το σύμπτωμα ανήκει στο συμβολικό και ισοδυναμεί με ένα μήνυμα, είτε τονίζουμε ότι ανήκει στο πραγματικό και επανέρχεται πάντα στην ίδια θέση⁴.

¹ Jacques Lacan, « Conférence à Genève sur le symptôme », Le bloc-notes de psychanalyse no5, 1975, p.14

² Jacques-Alain Miller, cours 1997-1998, *Le partenaire-symptôme*, séance du 3/12/1997, inédit

³ Ib, cours de 1994-1995, *Silet*, séance du 10/5/1995, inédit

⁴ Ib, *L'Autre qui n'existe pas et ses comités d'éthique*, séminaire 1996-1997, séance du 23/4/1997

Παίρνοντας όμως ως άξονα την τελευταία περίοδο της διδασκαλίας του Lacan τονίζεται περισσότερο η πλευρά της απόλαυσης του συμπτώματος παρά εκείνη του μηνύματος. Έτσι υπογραμμίζει ο Miller: «Καταρχήν, τα συμπτώματα είναι συμπτώματα της μη-διάφυλης σχέσης. Αυτό σημαίνει χωρίς αμφιβολία ότι αρθρώνονται σε σημαίνοντα, αλλά αυτό είναι δευτερεύον, είναι η φλυαρία τους. Τα συμπτώματα δεν είναι ουσιαστικά μηνύματα. Είναι πρώτα απ' όλα σινιάλα [signes] της μη-διάφυλης σχέσης, ενδεχομένως σημεία [signes] στίξης.»⁵

Για τον Miller το θέμα της 23 είναι αν η ομιλία αντιστοιχεί ή όχι σε μια πραγματικότητα. Πρόκειται για το ερώτημα της σχέσης της ομιλίας με την πραγματικότητα ή το πραγματικό. Και αυτό που υποστηρίζει είναι ότι η σημασιολογική πλευρά της ομιλίας εκεί όπου πρόκειται για αποτελέσματα σημασινομένου, μπορεί να οργανωθεί ανεξάρτητα από την αναφορά στην πραγματικότητα.

Από τους Holzwege⁶ (δρόμοι που δεν οδηγούν πουθενά) στις umwege(αναστροφές) του Freud

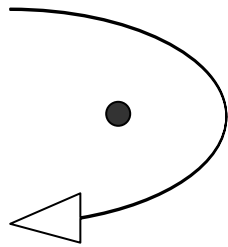
Για να σχολιάσει τον τίτλο ο Miller μιλά για wege, για δρόμο. Αυτή που ακολουθεί ένα δρόμο είναι η libido η οποία χαρακτηρίζεται από την ικανότητά της να κινείται και αυτό είναι που δίνει νόημα στην καθήλωση. Η libido έχει την τάση να μετακινείται, έχει την ικανότητα να αλλάζει το αντικείμενό της και να το αντικαθιστά με κάποιο άλλο.

Ένας πιθανός δρόμος της libido είναι το σύμπτωμα, ένας άλλος είναι η τέχνη. Δηλαδή μιλάμε είτε για συμπτωματοποίηση είτε για μετουσίωση. Πρόκειται για ένα διπλό πεπρωμένο της libido, δυο πεπρωμένα που από τη μια είναι σε αντίθεση και από την άλλη είναι σε συνέχεια ή διαρθρωμένα. Αυτή είναι η φροϋδική βάση αυτού που λέει ο Lacan στο «De nos antécédents»: «η πιστότητα στο τυπικό περίβλημα του συμπτώματος, [...], μας οδηγεί σε αυτό

⁵ Ib, « Une fantaisie », Mental 15, p.25

⁶ Εδώ μάλλον ο Miller αναφέρεται στον Heidegger

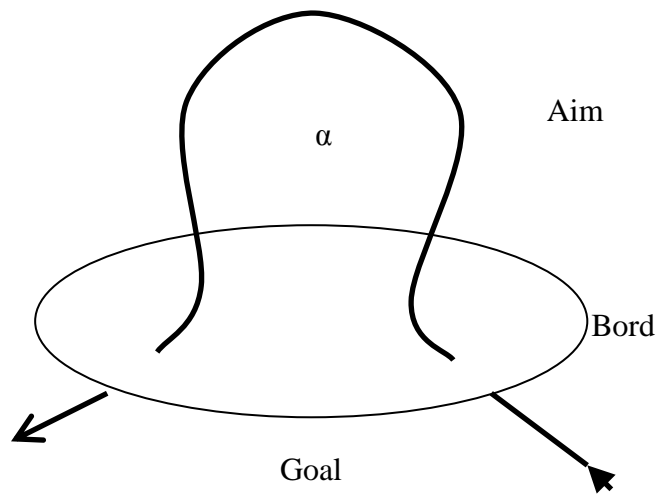
το όριο όπου αναστρέφεται σε αποτελέσματα δημιουργίας.»⁷ Σε αυτή την φράση στηρίχτηκε ο Miller για το κείμενό του «Σκέψεις για το τυπικό περίβλημα του συμπτώματος». Στο εν λόγω κείμενο υποστηρίζει ότι το σύμπτωμα λειτουργεί μέσα στην δημιουργία ως αποχωρισμένο από την απόλαυση που την περικλύει τυπικά. Η έκφραση τυπικό περίβλημα του συμπτώματος αναφέρεται στο νόημά του, νόημα που υποδεικνύει ένα μηχανισμό που δεν διαφέρει σε κάποια σημεία στο σύμπτωμα και το έργο, εκτός του ότι υπάρχει αναστροφή. Και αναστροφή υπάρχει στο βαθμό που ο δημιουργός αναλαμβάνει το 'θέλει να πει' του συμπτώματος. Σε αυτή την περίπτωση το έργο θα ήταν σαν την δημιουργία ενός τεχνητού συμπτώματος.

Οι wege (δρόμοι) και οι umwege (αναστροφές)

Οι δρόμοι της libido είναι οι δρόμοι επιστροφής της καθώς και αναστροφής της (umwege). «Οι αναστροφές είναι οι δρόμοι της δημιουργίας του συμπτώματος» (διάλεξη 22). Υπάρχουν αναστροφές διότι υπάρχουν παραμορφώσεις και προσαρμοσείς της libido στο σύμπτωμα. Πρόκειται για μεταφορές και μετωνυμίες της libido.

⁷ Jacques Lacan, «De nos antécédents», Ecrits, Seuil, 1966, p.66

Σχήμα της λιβιδινικής αναστροφής γύρω από το αντικείμενο α στο σεμινάριο XI

Η libido μένει πάντα ίδια. Οι αναστροφές της στοχεύουν την ικανοποίηση. Όλη η φροϋδική θεωρία του συμπτώματος προϋποθέτει ότι μια ικανοποίηση μπορεί να αντικατασταθεί από μια άλλη: S2/S1. Κάτι που θα μπορούσαμε «χαριτολογώντας» να ονομάσουμε, μας λέει ο Miller λιβιδινική μεταφορά. Η αρχική ικανοποίηση S1 έχει αντικατασταθεί από μια δεύτερη S2. Το S2 δηλαδή είναι αυτό που ο Freud ονομάζει ersatz ικανοποίησης. Είναι σημαντικό να υπογραμμίσουμε ότι υποκατάστατη ικανοποίηση είναι το ίδιο καλή με την αρχική. Δεν έχει σημασία το αντικείμενο. Η λιβιδινική ικανοποίηση είναι πάντα η ίδια και πετυχαίνεται με κάθε μέσο. Η ενορμητική ικανοποίηση είναι πραγματική. Δεν γνωρίζει κατ' επίφαση απόλαυση. Είναι οι αναστροφές που είναι μάλλον της τάξης του προσποιητού.

Το κλειδί για την δημιουργία του συμπτώματος είναι ενορμητικό. Στο σεμινάριο 2 ο Lacan μιλάει για το υπερεγώ ως το κλειδί των συμπτωμάτων, αλλού μιλά για τον ευνουχισμό⁸. Δεν είναι παρά δυο τρόποι να καταδείξει το ενορμητικό.

Ο Miller όμως στο μάθημα της επόμενης χρονιάς από το σεμινάριο της Βαρκελώνης υπογραμμίζει ότι το κλειδί του συμπτώματος δεν είναι ο

⁸ Jacques Lacan, «Du sujet enfin en question» (1966), *Ecrits*, Seuil, 1966, p.235

ευνουχισμός αλλά η απόλαυση. Δεν πρόκειται για ακύρωση της απόλαυσης στον ευνουχισμό αλλά για υπεραπόλαυση [plus-de-jouir]. Έτσι το σύμπτωμα καταδεικνύει έναν τρόπο απόλαυσης, δηλαδή το υποκείμενο απολαμβάνει με έναν συμπτωματικό τρόπο αφού «η απόλαυση παρουσιάζεται πάντα υπό την μορφή του συμπτώματος.»⁹

Οι τρόποι απόλαυσης και το τίμημά τους - Υπότιτλοι των 8 υπό-μερών της διάλεξης 23:

1. Παρεκτροπή της libido
2. Σύσταση και εμπειρίες [vecu]
3. Οι παιδικές σεξουαλικές εμπειρίες
4. Η ικανοποίηση στο σύμπτωμα
5. Φαντασίωση και πραγματικότητα
6. Οι πρωταρχικές φαντασιώσεις
7. Η αναφορά/σημασία του συμπτώματος, η καθήλωση
8. Η δημιουργία, η τέχνη ως αναστροφή της συμπτωματικής οδού

Η διάλεξη 23 είναι μια μελέτη των τρόπων απόλαυσης. Ο Freud αντιπαραβάλλει την φαινομενολογία του συμπτώματος στην αλήθεια του, αφού η πρώτη προϋποθέτει οδύνη ενώ στη δεύτερη βρίσκουμε ενορμητική ικανοποίηση. Και εδώ ακριβώς έχουμε την έννοια της απόλαυσης, δηλαδή μιας ικανοποίησης που δεν συγχέεται με την ευχαρίστηση. Η libido επανέρχεται στο παρελθόν μέσω του συμπτώματος γεγονός που οδηγεί τον Freud να υποστηρίξει ότι υπάρχει ψυχική πραγματικότητα. Αλλά παρότι το παρελθόν είναι φαντασιωτικό, η ικανοποίηση είναι πραγματική.

⁹ Jacques-Alain Miller, *Le partenaire-symptôme*, op.cit., séance du 19/11/1997

Το σύμπτωμα παρά τη φαινομενολογία οδύνης είναι ένας τρόπος λιβιδινικής ικανοποίησης. Με αυτή την έννοια έλεγε ο Lacan στην *télévisio*n ότι το υποκείμενο είναι πάντα ευτυχισμένο. Έτσι το μόνο νόημα που μπορεί να έχει η θεραπεία είναι να μειώσει το τίμημα της οδύνης που πρέπει να πληρώσει το υποκείμενο για να έχει πρόσβαση στην ενορμητική ικανοποίηση.

Ακολουθώντας την ίδια λογική, ο Miller τονίζει ότι αν σταματήσουμε να αναφερόμαστε στο σύμπτωμα σε σχέση με ένα ιδανικό τότε δεν θα μιλάμε πλέον για δυσλειτουργία, αλλά για λειτουργία του συμπτώματος¹⁰. Εξάλλου θεωρεί ότι το σύμπτωμα είναι σαν τον Ιανό. Από την μια μεριά είναι αυτό που δεν πάει καλά [*ce qui ne va pas*], δεν λειτουργεί, αλλά από την άλλη είναι ο μόνος τόπος όπου τελικά πάει καλά, λειτουργεί¹¹.

Το σημαντικό είναι ότι σε αυτό το επίπεδο δεν υπάρχει σύγκρουση. Όταν λέμε σύγκρουση εννοούμε ότι η λιβιδινική ικανοποίηση συγκρούεται με κάποιο άλλο στοιχείο –εγώ, εξωτερική πραγματικότητα, υπερεγώ, ενόρμηση του θανάτου (ανάλογα την περίοδο διαφοροποιείται και το στοιχείο)- το οποίο αναγκάζει τη *libido* να αλλάξει κατεύθυνση. Παρόλα αυτά αυτή η επεξεργασία για τον Miller φαίνεται να συρρικνώνεται στο προσπονητό όταν την προσδιορίζει σε σχέση με το πραγματικό της ικανοποίησης. Δεν αμφισβητεί το πραγματικό της ικανοποίησης αλλά αμφισβητεί τη θεωρητική κατασκευή της σύγκρουσης.

Μια κλινική χωρίς τη σύγκρουση

Για τον Freud η σύγκρουση είναι τόσο σημαντική ώστε να ορίσει το σύμπτωμα ως «ένα σχηματισμό συμβιβασμού» ανάμεσα σε αντίθετες δυνάμεις.

Ο Lacan προσπάθησε από ένα σημείο και έπειτα να σκεφτεί το σύμπτωμα χωρίς τη σύγκρουση. Πρόκειται για την κλινική των κόμβων η οποία εισήχθη στη διδασκαλία του στις 9/2/72 κατά την διάρκεια του σεμιναρίου ...ou pire.

¹⁰ Ib, *L'Autre qui n'existe pas et ses comités d'éthique*, op.cit, séance du 21/5/1997

¹¹ Ibid, séance du 11/6/1997

Κάποιος¹² που παρακολουθούσε τα μαθήματα του Guilbaut, του έδωσε τον βορρόμοιο κόμβο, ο οποίος, όπως λέει ο ίδιος ο Lacan του έπεσε κουτί. Κανείς δεν μπορούσε να αντιληφθεί τι επρόκειτο να ακολουθήσει αφού ο Lacan τότε εισήγαγε τον βορρόμοιο κόμβο για να μεταφράσει τη φράση: «Σου ζητώ να αρνηθείς αυτό που σου προσφέρω γιατί δεν είναι αυτό»¹³.

Η κλινική των κόμβων είναι μια κλινική διευθετήσεων και όχι αντιθέσεων που επιτρέπουν την ικανοποίηση και οδηγούν στην απόλαυση. Δηλαδή αφαιρεί την προοπτική της σύγκρουσης παρά την οδύνη και αναδεικνύει το πραγματικό της ικανοποίησης.

Και ο ίδιος ο Lacan υπενθυμίζει ο Miller είχε διάφορες κλινικές σύγκρουσης. Ξεκίνησε με το να αντιπαραθέτει το συμβολικό με το φαντασιακό, μετά το συμβολικό με το πραγματικό, κατόπιν το συμβολικό με το αντικείμενο α. Στην κλινική των κόμβων δεν πρόκειται για την επίλυση κάποιας σύγκρουσης αλλά το ζήτημα είναι να βρεθεί μια καινούρια διευθέτηση, να φτάσουμε σε μια λειτουργία λιγότερο ή περισσότερο επιζήμια για το υποκείμενο.

Ένας καινούργιος τρόπος να ικανοποιηθεί η ενόρμηση

Το σύμπτωμα δεν έχει τίποτα το καινούριο, δεν είναι μια εφεύρεση αλλά μάλλον μια επιστροφή. Υπάρχει κάτι το παλιό στο φροϋδικό σύμπτωμα αφού είναι ένα αποτέλεσμα επανάληψης.

Η ανάλυση μπορεί να είναι ένας καινούριος τρόπος να ικανοποιηθεί η ενόρμηση: μπορούμε να μιλήσουμε για τεχνητό σύμπτωμα. Η προβληματική του τέλους της ανάλυσης έχει να κάνει και με το πώς να ξεπεράσουμε αυτή τη διάσταση της ικανοποίησης

¹² Πρόκειται για την Valérie Marchand, νέα μαθηματικό τότε (Elisabeth Roudinesco, *Jacques Lacan*, 1993, Fayard)

¹³ Jacques Lacan, Séminaire XIX, 1971-1972, ...ou pire, séance du 9/2/1972, inédit

Ο χρόνος και το σύμπτωμα – Το σύμπτωμα του Lacan

Ο Freud πραγματεύεται το σύμπτωμα στην χρονική του διάσταση με τους όρους της ανάπτυξης και την παλινδρόμησης. Από την χρονικότητα περνάει στην ιστορικότητα και το ερώτημα είναι το εξής: Εφόσον η libido παλινδρομεί κάτι την έλκει: αυτό ονομάζεται καθήλωση. Υπάρχει μια κρυφή υπεραπόλαυση που δεν είναι ούτε οικεία ούτε αναγνωρίσιμη. Αυτό το ελκυστικό όμως είναι πραγματικό ή φαντασικό;

Αυτό που μετράει για τον Freud είναι το παιδικό. Τα γεγονότα και οι φαντασιώσεις έχουν την σημαντικότητά τους εκείνη τη στιγμή. Αυτό που αλλάζει είναι το νόημα της πραγματικότητας. Η πραγματικότητα έχει πολλές όψεις και δίπλα από την εξωτερική πραγματικότητα βάζει και την ψυχική. Έτσι η διαφορά μεταξύ γεγονότων και φαντασιώσεων δεν έχει πια σημασία. Γεγονός που οδηγεί τον Lacan να πει ότι απολαμβάνουμε πάντα από τις φαντασιώσεις μας.

Για τον Lacan η ψυχική πραγματικότητα είναι σημαντικότερη από την εξωτερική σε σημείο που να θεωρεί στον ψυχαναλυτικό λόγο την εξωτερική πραγματικότητα ως φαντασική. Ο Freud αμφιταλαντεύεται μεταξύ εξωτερικής και ψυχικής πραγματικότητας και αυτό είναι το σύμπτωμά του, ενώ ο Lacan λέει ότι ο αναλυτικός λόγος παίρνει την πραγματικότητα με μονόπλευρο τρόπο. Αυτό τον οδηγεί σ'ένα πραγματικό χωρίς νόημα και αυτό είναι, κατά τον Miller, το σύμπτωμά του.

Ο όρος πραγματικό περιλαμβάνει ήδη ένα παράδοξο. Είναι δύσκολο να πούμε «το πραγματικό» διότι ήδη αυτή η έκφραση έχει ένα νόημα. Και ίσως το σύμπτωμα του Lacan να υπονοεί ότι όταν μιλάμε, αναγκαστικά λέμε ψέματα (κάτι που μας παραπέμπει στο στοιχείο ψεύδους που υπάρχει σε κάθε ιστορία).

Όντως στο τέλος της διδασκαλίας του ο Lacan εξέφρασε αυτή την άποψη στην ακραία της μορφή λέγοντας π.χ. «ότι λέγεται είναι μια απάτη» ή ότι αυτό που σημαίνει το σημαίνον του διαγεγραμμένου Άλλου είναι ότι δεν απαντά. Μιλάμε μόνοι μας ώσπου αυτό που ονομάζουμε ένα εγώ δεν μπορεί να μας

εγγυηθεί κανείς ότι δεν μπορεί να αρχίσει να παραληρεί. Έτσι η μόνη επιλογή που μας αφήνει είναι ανάμεσα στην τρέλα και την διανοητική καθυστέρηση¹⁴.

Το πραγματικό ψεύδεται

Ο Miller υποστηρίζει ότι το καθεστώς του συμπτώματος στον Lacan καταλήγει προβληματικό. Από τη μια προτείνει μια ισοδυναμία απόλαυση ίσον αλήθεια ή νόημα, πρόκειται για το απολαμβανόμενο νόημα [jouis-sens, sens-jouis] Από την άλλη κάποιες φορές ο Lacan διαχωρίζει τελείως την απόλαυση ως πραγματική από το νόημα και μιλάει για αδιαφανής απόλαυση του συμπτώματος έξω από κάθε νόημα¹⁵. Εδώ κατά τον Miller δεν υπάρχει λύση αλλά μεταβλητή αλήθεια [varité].

1. Από το συμβολικό, η ανάλυση ενεργεί στο πραγματικό του συμπτώματος στο βαθμό που το σύμπτωμα έχει ένα νόημα¹⁶
2. Αν το πραγματικό και το σύμπτωμα αποκλείονται, τότε η ψυχανάλυση είναι μια απάτη. Η ψυχανάλυση «είναι μια απάτη που πέφτει μέσα σε σχέση με το σημαίνον»¹⁷, έλεγε ο Lacan στο τέλος της διδασκαλίας του.
3. Πώς να ενεργήσει κανείς με τα αποτελέσματα του νοήματος σε μια απόλαυση που δεν έχει νόημα;
4. Μπορεί να υπάρξει ένα αποτέλεσμα πραγματικό του νοήματος; Και η απάντηση του Lacan είναι ότι «το πραγματικό περιλαμβάνει τον αποκλεισμό κάθε νοήματος» και ότι «ξεκινώντας με την ιδέα ότι δεν υπάρχει πραγματικό

¹⁴ Jacques Lacan, Séminaire XXIV, 1976-1977, *L'insu que sait de l'une-bévue s'aile à mourre*, séance du 11/1/1977, inédit

¹⁵ Ο Miller αναφέρεται στην απόλαυση του συμπτώματος όπως την ορίζει ο Lacan στο «Joyce le symptôme», *Autres écrits* p. 570, «απόλαυση αδιαφανής που αποκλείει το νόημα». Στο ίδιο κείμενο λέει επίσης: «Δεν υπάρχει ξύπνημα παρά μόνο από αυτή την απόλαυση, απαξιωμένη απ' το ότι η ανάλυση ανατρέχει στο νόημα για να την διαλύσει, δεν έχει άλλη ευκαιρία να τα καταφέρει παρά κάνοντας την παραμυθιασμένη από τον πατέρα όπως σας έχω υποδείξει.»

¹⁶ Ίσως αξίζει να σημειώσουμε ότι προς το τέλος της διδασκαλίας του ο Lacan δίνει στο νόημα καθεστώς καθαρά φαντασιακό: «Το νόημα είναι αυτό από το οποίο απαντά κάτι που είναι άλλο από το συμβολικό και αυτό το κάτι δεν υπάρχει άλλος τρόπος να το υποστηρίξουμε παρά από το φαντασιακό», *RSI, Séminaire XXII, 1974-1975, séance du 10/12/74, inédit*

¹⁷ Jacques Lacan, *L'insu que sait de l'une-bévue s'aile à mourre*, séance du 15/3/1977

παρά μόνο αυτό που αποκλείει κάθε είδους νοήματος, είναι το αντίθετο της πρακτικής μας.»¹⁸

Εδώ θα μπορούσαμε να προσθέσουμε ως απόπειρα λύσης τρία μεταγενέστερα σχόλια του Miller. Στο πρώτο αυτό που υποστηρίζει είναι ότι η κατεύθυνση στην τελευταία διδασκαλία του Lacan, είναι να υπεράσχει το δυισμό της σημασίας και της ικανοποίησης δηλαδή να θέσει μια ισοδυναμία ανάμεσα σε σημασία και ικανοποίηση¹⁹. Στο δεύτερο ισχυρίζεται ότι το σύμπτωμα δεν βρήκε τη σωστή του θέση, παρά μόνο στο τελευταίο μέρος της διδασκαλίας του Lacan²⁰. Στο τρίτο δίνει τρεις προοπτικές: Είτε η ψυχανάλυση είναι αδύνατη, δηλαδή εξερευνά μόνο τις σχέσεις σημαίνοντος-σημαινόμενου που δεν έχουν παρά αξία προσποιητού σε σχέση με το πραγματικό. Είτε η ψυχανάλυση είναι μια εξαίρεση. Είτε ο ψυχαναλυτής είναι ικανός να κλονίσει σε ένα υποκείμενο την άμυνά του απέναντι στο πραγματικό²¹.

Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι ακόμα κ' αν ο Lacan απέκλεισε κάθε νόημα από το πραγματικό, εξαίρεσε το σύμπτωμα: «Το σύμπτωμα είναι πραγματικό. Είναι μάλιστα το μόνο πράγμα αληθινά πραγματικό που έχει ένα νόημα, που διατηρεί ένα νόημα μέσα στο πραγματικό. Γι' αυτό ο ψυχαναλυτής μπορεί, αν είναι τυχερός, να παρέμβει συμβολικά για να το διαλύσει στο πραγματικό.»²²

Η δομική λύση και το πρόβλημα του αυτοερωτισμού

Ο Freud μιλά για 3 φαντασιώσεις: πρωταρχική σκηνή, αποπλάνηση, ευνουχισμός. Η εξήγησή του γι' αυτές τις φαντασιώσεις είναι προϊστορική. Η λακανική λύση είναι δομική: πρόκειται για συνέπειες της δομής.

Ο Lacan διαφωνεί με τον Freud στο ζήτημα του αυτοερωτισμού. Αναφέρεται σε μια αυτοερωτική απόλαυση την οποία όμως ονομάζει αυτιστική εφόσον δεν

¹⁸ Ibid, séance du 8/3/1977

¹⁹ Jacques-Alain Miller, «Biologie lacanienne et événements de corps», La Cause Freudienne no44, 2/2000

²⁰ Ib, *Le partenaire-symptôme*, op.cit., séance du 17/12/1997, inédit

²¹ Ib, *L'expérience du réel dans la cure analytique*, cours 1998-1999, séance du 25/11/98

²² Jacques Lacan, *L'insu que sait de l'une-bénvue s'aile à mourre*, op.cit., séance du 15/3/1977

παραπέμπει στο άλλο φύλο. Για τον Lacan η libido δεν είναι έμφυλη στο βαθμό που το έμφυλη παραπέμπει στο άλλο φύλο. Απορρίπτει τον αυτοερωτισμό βασιζόμενος στον Freud, δηλαδή στο ότι η libido συγκεντρώνεται σ' ένα χαμένο αντικείμενο. Κάθε φορά που είναι παρούσα η απόλαυση είναι σε μια θέση που χαρακτηρίζουμε ως *extime*, ως αντικείμενο α, δηλαδή ως κάτι που αν και εξωτερικό, αποσπασμένο, βρίσκεται στο εσωτερικό²³. Η απόλαυση έχει πάντα κάτι το *unheimlich*. Η αυνανιστική σχέση με το φαλλικό αντικείμενο μοιάζει να είναι το μοντέλο του αυτοερωτισμού αλλά δεν είναι έτσι αφού το πέος ως στήριγμα της απόλαυσης είναι ανοίκειο, εκτός σώματος.

Η αναφορά του συμπτώματος – Εξωτερικεύοντας την φαντασίωση

Για τον Freud υπάρχει ένας πραγματικός πυρήνας στην φαντασίωση. Υπάρχει πάντα ένα υπόλοιπο απόλαυσης που ονομάζει καθήλωση και που δεν υπακούει στις απαιτήσεις της πραγματικότητας ούτε στην αρχή της ευχαρίστησης και που απαιτεί μια μείωση των εντάσεων. Έτσι ξεχωρίζει στο εσωτερικό του ψυχισμού ένα πραγματικό που κρύβεται μέσα στην φαντασίωση [*extimité*].

Διαχωρίζει δυο παλινδρομήσεις:

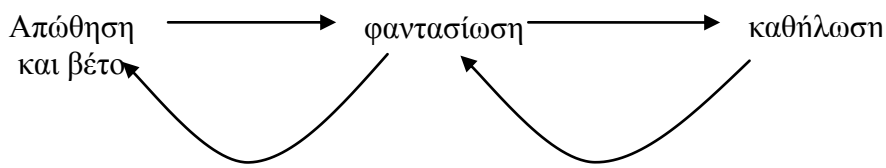
1. Την παλινδρόμηση στην φαντασίωση (εσωστρέφεια)
2. Την παλινδρόμηση στην καθήλωση (νεύρωση)

Κατά τον Miller η libido για τον Freud συναντά ένα όχι, ένα βέτο από το εγώ και την εξωτερική πραγματικότητα με αποτέλεσμα να παλινδρομεί σε δυο χρόνους: αρχικά στην φαντασίωση και κατόπιν στην καθήλωση. Έτσι δημιουργείται το σύμπτωμα²⁴.

Όταν ο Lacan μιλούσε για την φαντασίωση ως οθόνη του πραγματικού αναφερόταν σε αυτή τη διαδρομή:

²³ Jacques-Alain Miller, *Extimité*, cours 1985-1986, séance du 20/11/1985, inédit

²⁴ Ib, *L'Autre qui n'existe pas et ses comités d'éthique*, op.cit, séance du 8/1/1997

Με τη διάσχιση της φαντασίωσης μπορούμε να κάνουμε αυτή τη διαδρομή ανάποδα για να εξαγάγουμε από την φαντασίωση το πραγματικό.

Ο καλλιτέχνης σύμφωνα με αυτή την προοπτική είναι ένας εσωστρεφής που καταφέρνει να εξωτερικεύσει δίνοντας μορφή στις φαντασιώσεις του. Δίνει ένα πιστό αντίγραφο της αναπαράστασης των φαντασιώσεων του.

Ανάμεσα σε άγχος και ψέμα.

1. Το σύμπτωμα ως μεταβλητή αλήθεια. Το σύμπτωμα ψεύδεται προσπαθώντας να πει την αλήθεια. Είναι ένα δομικό ψέμα. Το σύμπτωμα είναι η απάντηση του υποκειμένου στο τραυματικό του πραγματικού δηλαδή το υποκείμενο δεν μπορεί να απαντήσει στο πραγματικό παρά μόνο φτιάχνοντας ένα σύμπτωμα. Και ενώ το υποκείμενο υποφέρει από το σύμπτωμα, ο καλλιτέχνης ξέρει να κάνει ένα παιχνίδι με την συμπτωματική του απάντηση.

2. Η μεταβλητότητα της αλήθειας κατανοείται μέσω του S1-S2 και τα αποτελέσματα του νοήματος. Αλλά ο χαρακτήρας της μεταβλητής αλήθειας του συμπτώματος περιλαμβάνει το συμβολικό καθεστώς του. Το να τοποθετήσουμε το σύμπτωμα ως πραγματικό, σημαίνει να συμπεριλάβουμε στον όρο σύμπτωμα την φαντασίωση και την καθήλωση. Κατά τον Miller λοιπόν το σύνθωμα παραπέμπει στη σύνδεση μεταξύ φαντασίωσης και καθήλωσης.

Εδώ βρίσκουμε μια παλιά πεποίθηση του Miller σύμφωνα με την οποία ο Lacan προσπάθησε στο τέλος της διδασκαλίας του να εισάγει με μια μόνο γραφή το S1 και το α, μια μόνο γραφή για το υποκείμενο του σημαίνοντος και το υποκείμενο της απόλαυσης. Έτσι ο Miller θεωρούσε ότι το σύνθωμα είναι μια προσπάθεια να γραφεί με ένα σημείο το σημαίνον και η απόλαυση, είναι ένα μείγμα συμπτώματος και φαντασίωσης, ένα μείγμα συμπτώματος ως αποτέλεσμα αλήθειας και ως σχέση με την απόλαυση²⁵. Αργότερα πρότεινε το σύνθωμα εκεί όπου δεν υπάρχει ασυνείδητο, ως τρόπον τινά, το αρνητικό του ασυνειδήτου²⁶.

3. Το σύμπτωμα ως πραγματικό. Όταν ο Lacan μιλά για το σύμπτωμα ως πραγματικό το κάνει σε ένα πλαίσιο όπου ξεχωρίζει το συμβολικά πραγματικό, δηλαδή το πραγματικό που εμφανίζεται στο συμβολικό που είναι το άγχος και το πραγματικά συμβολικό που είναι το συμβολικό παρόν στο πραγματικό. Αυτό το τελευταίο είναι ένα ψέμα αφού το πραγματικό είναι τελείως διαχωρισμένο από το νόημα. Όταν λοιπόν μας λέει ότι το σύμπτωμα είναι πραγματικό είναι σαν να τοποθετεί το σύμπτωμα μεταξύ άγχους και ψέματος δηλαδή ανάμεσα σε κάτι που δεν εξαπατά (άγχος) και κάτι που ψεύδεται. Αλλά λέγοντας ότι το σύμπτωμα είναι το μόνο πραγματικό πράγμα, το τοποθετεί από την μεριά του ψεύδους. Το σύμπτωμα ψεύδεται, το άγχος όχι. Όμως τι εννοεί ο Miller όταν λέει ότι το σύμπτωμα ψεύδεται; Ποιο είναι το ψέμα του; Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι είναι η οδύνη του δηλαδή αυτή η φαινομενική δυσαρέσκεια που κρύβει όμως από πίσω μια ενορμητική ικανοποίηση. Πάντως στο σεμινάριο του της ίδιας χρονιάς με αυτό της Βαρκελώνης, ο Miller απαντά ότι το συμβολικό μέσα στο πραγματικό είναι ένα ψεύδος γιατί για το πραγματικό δεν μπορούμε να πούμε την αλήθεια. Ο ορισμός του πραγματικού αποκλείει το αληθινό [vrai]²⁷.

Βέβαια ο Lacan προς το τέλος της διδασκαλίας του έλεγε: Το πραγματικό λέει την αλήθεια, αλλά δεν μιλά. Το συμβολικό δεν λέει παρά ψέματα. Και μιλάει πολύ. Το φαντασιακό έχει πάντα άδικο²⁸. Αν λοιπόν τοποθετήσουμε το σύμπτωμα ως συμβολικό μέσα στο πραγματικό τότε δεν έχουμε άλλη επιλογή

²⁵ Ib, *Ce qui fait insigne*, cours 1986-1987, 11/3/1987, inédit

²⁶ Ib *Choses de finesse en psychanalyse*, cours 2008-2009, séance du 10/12/08

²⁷ Ib, *L'Autre qui n'existe pas et ses comités d'éthique*, op.cit, séance du 18/12/1996

²⁸ Jacques Lacan, *L'insu que sait de l'une-bévue s'aile à mourre*, op.cit., séance du 15/2/1977

από το να πούμε ότι ψεύδεται. Όμως τοποθετώντας το εκεί φαίνεται να έρχεται σε αντίθεση με το γεγονός ότι το σύμπτωμα για τον Lacan «έρχεται από το πραγματικό.»²⁹ Και αυτή την αντίθεση δεν την έχει δημιουργήσει ο Miller αλλά ο ίδιος ο Lacan αφού την ίδια περίπου περίοδο μιλά για το σύμπτωμα ως ένα «αποτέλεσμα του συμβολικού στο πραγματικό»³⁰. Και αυτή είναι η προϋπόθεση κατά τον Lacan για να μπορέσουμε να ενεργήσουμε πάνω στο σύμπτωμα.

Ίσως θα μπορούσαμε να εντοπίσουμε αυτή την μεταβλητή αλήθεια και νωρίτερα στην διδασκαλία του Lacan. Π.χ το 1968, προς μεγάλη έκπληξη δίνει τον ίδιο ορισμό στο σύμπτωμα με αυτόν που είχε δώσει δέκα χρόνια πριν για την διάκλειση: «Ότι απορρίπτεται από το συμβολικό επανεμφανίζεται στο πραγματικό. Αυτό είναι το κλειδί αυτού που ονομάζουμε το σύμπτωμα. Το σύμπτωμα, είναι αυτός ο πραγματικός κόμβος [ce nœud réel] όπου είναι η αλήθεια του υποκειμένου.»³¹ Αν και ο Miller δεν αναφέρει τον συγκεκριμένο ορισμό του συμπτώματος, υποστηρίζει ότι στην πρώτη περίοδο της διδασκαλίας του Lacan το νευρωτικό σύμπτωμα είναι ένα αποτέλεσμα του συμβολικού στο φαντασιακό ενώ στο ψυχωτικό σύμπτωμα υπάρχει πέρασμα στο πραγματικό. Αυτό που συμβαίνει στην τελευταία περίοδο της διδασκαλίας του Lacan είναι ότι κάθε σύμπτωμα και όχι μόνο το ψυχωτικό είναι ένα αποτέλεσμα του συμβολικού στο πραγματικό. Αυτό επιτρέπει στον Miller να διατυπώσει (αφού έχει ήδη αναφέρει την έννοια της γενικευμένης διάκλεισης) το «Όλος ο κόσμος παραληρεί» καθώς και να μιλήσει για μια τρόπον τινά γενικοποίηση της ψύχωσης³².

Πάντως μέχρι το τέλος διδασκαλίας του ο Lacan δεν έπαψε να αναζητά εκείνο «το καινούργιο σημαίνον, αυτό που δεν θα είχε κανενός είδους νόημα και που θα μας άνοιγε σε αυτό που ονομά[ζει] πραγματικό.»³³

²⁹ Ib, «La troisième», Lettres de l'Ecole Freudienne, no16, 11/75 p.185

³⁰ Ib, séminaire XXII, RSI, op.cit., séance du 10/12/ 1974

³¹ Ib, séminaire XV, 1967-1968, *L'acte psychanalytique*, séance du 19/6/1968, inédit

³² Jacques-Alain Miller, *Ce qui fait insigne*, op.cit., 10/6/1987, inédit

³³ Jacques Lacan, *L'insu que sait de l'une-bévue s'aile à mourre*, op.cit., séance du 10/5/1977